

TURINYS

Ižanga	9
1. Hibridinio karo renesansas	15
I DALIS. NEBEREIKIA STUDIJUOTI (KARŠTOJO) KARO?	31
2. Karo demilitarizavimas?	33
3. Antrinė karo tarnyba ir dalijimosi ekonomika	52
II DALIS. VERSLAS IR KITI NUSIKALTIMAI	73
4. Verslas	75
5. Draugų pirkimas ir įtakos darymas žmonėms	94
6. Nusikalstamumas	110
III DALIS. KARAS VYKSTA APLINK MUS	133
7. Gyvybės	135
8. Teisė	153
9. Informacija	168
10. Kultūra	185
IV DALIS. SVEIKI ATVYKĘ Į ATEITĮ	203
11. Nestabilumas kaip ginklas	205
12. Susigyenimas su nuolatiniu, nekruvinu karu	217

4 SKYRIUS

Verslas

Palau – tai atogrąžų salynas Filipinų jūroje, sudarytas iš daugiau kaip 500 salų ir garsėjantis turkio spalvos lagūnomis, smaragdiniais drėgnaisiais miškais bei saulėje tviskančiais paplūdimiais, o jo nusikalstamumo lygis yra vienas žemiausių pasaulyje. Paprastai šis salynas nelaikomas karo zona. Tačiau būtent tokia – nors ir ekonominio karo – zona jis tapo 2017 m., kai Palau valdžia išdrįso atmesti Pekino reikalavimus nutraukti ryšius su Taivanu. Žemyninės Kinijos vyriausybė daugybę metų vykdė agresyvią diplomatinę kampaniją, siekdama delegitimizuoti pačią nepriklausomos Kinijos Respublikos egzistavimo idėją. Bet kuri šalis, norinti užmegzti diplomatinius ryšius su Pekinu, prieš tai turi nutraukti visus oficialius santykius su Taipėjumi. Dauguma šalių, įskaitant JAV ir Europos valstybes, nuolankiai sutiko su šiomis sąlygomis, tiesa, jas apeidamos – įkurdamos Taivane „prekybos“ arba „kultūros“ atstovybes, kurios iš esmės yra diplomatinės atstovybės, tik nedirįstančios ištarti savo vardo. Tačiau mažytė Palau buvo viena iš 17 pasaulio šalių, kurios dar nepripažino Pekino „vienos Kinijos“ pretenzijų Taivanui. Vis labiau savimi pasitikintys žemyno šeiminkai negalėjo ir nenorėjo su tuo sutikti.

Pastarąjį dešimtmetį Palau ėmė lankytis vis daugiau pasiturinčių kinų, norinčių praleisti atostogas saulėje. 2010 m. šioje Mikronezijos salose apsilankė ne daugiau kaip 1 tūkst. kinų. 2015 m. jų jau buvo virš 90 tūkstančių, arba daugiau nei pusė visų turistų. Palau, viena mažiausių pasaulio valstybių, turinti vos 20 tūkst. gyventojų, yra labai priklausoma nuo turizmo, sudarančio beveik 45 proc. jos BVP. Nenuostabu, kad Pekinas manė aptikęs palankų taikinį.

2017 m. lapkritį Kinijos turizmo agentūros buvo priverstos nutraukti kelionių į Palau pardavimą. Maža to, grėsminga valstybinės cenzūros mašina pasiekė, kad iš Kinijos interneto ir paieškos sistemų dingtų pats žodis „Palau“. Salyno lankytojų skaičius sumažėjo perpus, viešbučiai ir restoranai, paskubomis pastatyti siekiant patenkinti turistų antplūdį, ištuštėjo, o užsakomųjų skrydžių bendrovės užsidarė. Taivanas kasmet skiria daugiau nei 10 mln. JAV dolerių paramos – nenutraukto diplomatinio pripažinimo kainą, tačiau tai tik dalelė pajamų, prarastų dėl tylios Kinijos blokados.

Šis atvejis nėra išskirtinis. Kai 2016 m. Seulas sutiko suteikti bazę JAV priešraketinės gynybos sistemai THAAD, supykęs Pekinas įvedė kitą sankcijų turizmui paketą, vien per pirmuosius devynis mėnesius Pietų Korėjai kainavusį 6,5 mlrd. JAV dolerių. Be to, Kinijoje veikiančiose Korėjos įmonėse kažkokiu paslaptingu būdu staiga buvo aptikta daugybė tariamų priešgaisrinių ir saugos taisyklių pažeidimų. Buvo uždaryta arba suvaržyta trys ketvirtadaliai korporacijos „Lotte“, kuriai priklausančiame sklype ir turėjo būti dislokuotos THAAD baterijos, valdomų prekybos centrų. Šitaip pasireiškia tamsioji globalizuotos ekonomikos pusė, kai net turizmas ir prekybos centrai gali būti paversti ginklais.

EMBARGAS

Embargo idėja yra labai sena, o pati sąvoka greičiausiai kilusi iš lotyniško žodžio *imbarricare* – uždaryti, užtvirti. Tačiau, tik išsiplėtus ir nusistovėjus tarptautinei prekybai, jos ribojimą imta suvokti kaip karo ginklą. III a. pr. Kr. Roma bandė įvesti embargą Kartaginai. 1179 m. Laterano III susirinkime popiežius Aleksandras III uždraudė prekybą su „saracėnais“. XIV a. Venecija mėgino palaužti Osmanų imperiją blokuodama Egiptą. Šitaip ji norėjo užgniaužti pelningą imperijos prekybą indiškais prieskoniais ir sustabdyti jos laivų statyklas, šioms negaunant reikalingos medienos, geležies ir dervos. Vis dėlto buvo pernelyg lengva ir pelninga apeiti visus šiuos prekybos apribojimus. XX a. sovietų vadas Josifas Stalinas paniekinamai klausdavo, kiek divizijų turi popiežius, o XII a. klausimas buvo toks: kiek karo galerių galėjo pasiųsti popiežius?

Iš tikrųjų tik XV a. valstybės įgijo naujų galių kontroliuoti ir riboti verslą, kai natūrinius mainus ir atsiskaitymą grynaisiais pinigais vis dažniau ėmė papildyti nauja, revoliucinė sandorio rūšis – akreditivas. Šiuolaikinės ekonomikos pradžia paskatino ir šiuolaikinio ekonominio karo atsiradimą. Anksčiau tokios galingos valstybės kaip venecijiečių ar osmanų savo laivais ir kariais galėjo blokuoti varžovų uostus ir prekybos kelius, tačiau kontrabandininkai vis tiek prasmukdavo nakties tamsoje, o pirkliai papirkdavo sargus patikros punktuose. XV a. pabaigoje sustabdyti prekybą ir ištuštinti šalies iždą tapo įmanoma sumaniai manipuliuojant licencijomis ir kreditais. Kaip kartą džiaugsmingai pasakė kovinę Venecijos dožas Andrea Contarinis, „mūsų miesto turtai ir prekybinis veržlumas tapo tokie pat galingi kaip mūsų laivai bei arsenalas“.

XVII–XVIII a. pagrindinis ekonominio karo ginklas buvo ka-periavimas, kai valstybės globojami privatūs laivai puldinėdavo

priešo prekinis laivus. Anglai šią taktiką entuziastingai pritaikė Pirmajame Anglijos–Olandijos kare (1652–1654 m.). Vienas Olandijos ambasadorius įžvalgiai pasakė: „Anglai ruošiasi pulti aukso kalną, o mes ruošiamės pulti geležies kalną.“ Tačiau galiausiai britų geležis sugebėjo atsiriekti nemažai olandų aukso, anglų kaperiams užgrobus daugiau nei 1 tūkst. priešų prekinį laivą. Vis dėlto tai buvo dviašmenis kalavijas. Per 1654–1660 m. Anglijos–Ispanijos karą piratai užgrobė daugiau kaip 1,5 tūkst. anglų prekinį laivą. Britų prekybos keliai buvo puldinėjami ir per vėlesnius konfliktus, kol Karališkasis laivynas pagaliau įtvirtino savo viešpatavimą jūrose, o 1708 m. Kreiserių ir konvojų aktu buvo nustatyta, kad anglų prekinis laivus turi saugoti karo laivai. (Tai buvo padaryta pačiu laiku, nes po Ispanijos įpėdinystės karo daugybė britų kaperių grįžo prie įprasto piratavimo.)

GLOBALIZACIJOS GALIA

1806 m. Napoleonas įvedė žemyninę sistemą, uždraudęs Europos valstybėms prekiauti su Jungtine Karalyste, kurią jis, remiantis vienu nepatvirtintu pasakojimu, pavadino „krautuvininkų tauta“. Žinoma, Didžioji Britanija taip pat buvo pirklių, jūreivių ir kontrabandininkų tauta, be to, daugelio Europos šalių ekonomikos daug labiau priklausė nuo Britanijos imperijos rinkų, o ne atvirkščiai. Nei prancūzų karo laivai, nei prancūzų muitininkai negalėjo užtikrinti visiško embargo.

Šiaip ar taip, XIX a. tarptautinė ekonomika tapo mūsų laiku, kuriame vis dažniau buvo kovojama ne atviroje jūroje, pasitelkiant prijaukintus piratus, o įstatymais ir reglamentais. 1807 m. JAV buvo priimtas Embargo įstatymas, draudžiantis bet kokią užsienio prekybą. Juo buvo siekiama apsaugoti šalį nuo Napoleono karų, nes britai grobdavo amerikiečių laivus ir

versdavo jūreivius prisipažinti, kad jie „gimė britais“. Šis įstatymas žlugo, nes JAV verslininkai pamatė, kad jų pelnui iškilo pavojus. Ironiška, jog priemonė, kuria siekta išvengti užsienio karų, nutiesė kelią 1812 m. Anglijos–Amerikos karui. Vis dėlto minėtasis įstatymas reikšmingas tuo, kad atspindėjo naują aiškų suvokimą, jog ekonominis karas gali būti laikomas ne įprasto karštojo karo papildymu (kaip Napoleono žemyninės sistemos blokada), o alternatyva. Būtent toks apskaičiavimas, pavyzdžiui, būdingas amerikiečių mokslininko, diplomato George'o Kennano politinio karo vizijai, taip pat dabartinių Rusijos saugumiečių mąstymui.

XX a. ekonominės sankcijos ir embargas pagaliau tapo išties galingu instrumentu. Net Šaltojo karo metais, kai kapitalistiniai Vakarai ir socialistinis – bent jau oficialiai – sovietų blokas tariamai laikėsi skirtingų ekonominių sistemų ir egzistavo skirtingose ekonominėse sferose, prekybiniai ryšiai tarp jų nebuvo visiškai nutraukti. Viena iš ankstyvuoju Stalino valdymo laikotarpiu vykusios negailestingos kolektyvizacijos kampanijos, kai visa žemė buvo nacionalizuota, o valstiečiai priversti tapti valstybės vergais, priežasčių buvo ta, kad sovietai norėjo parduoti kapitalistams grūdus. Gauti pinigai buvo išleidžiami industrializacijai reikalingiems specialistams ir įrenginiams įsigyti. Vėliau į Vakarus ėmė tekėti auksas, nafta ir dujos mainais už pramonės įrangą ir – likimo ironija! – grūdus, skirtus išalkusiai sovietų liaudžiai pamaitinti.

Sovietų komisarai ir Vakarų kapitalistai galėjo vienas kitą niekinti, tačiau Maskvos nacionalinis bankas, įsikūręs pačiame Londono Sičio finansų rajone, pelnė profesionalumo ir skrupulingumo reputaciją. Jam ir nebuvo kitos išeities, turint galvoje tai, kaip kruopščiai šis Didžiojoje Britanijoje įsikūręs ir sovietams priklausantis bankas buvo tikrinamas ir kaip Maskvai reikėjo prisijungti prie pasaulinių kapitalo rinkų. O tuo metu Vakarų šalis, padedamos Daugiašalės eksporto kontrolės koordinavimo

komiteto (angl. *Coordinating Committee for Multilateral Export Controls*, COCOM), Sovietų blokui taikė strateginių technologijų ir medžiagų embargą. Nors šnipinėjimas ir kontrabanda tam tikru mastu tebevyko – sovietų žvalgybos ir saugumo agentūrai KGB tai sekėsi gana neblogai, vis dėlto tai ne tik padėjo išlaikyti absoliutų (ir vis didėjantį) Vakarų technologinį pranašumą, bet ir pabrėžė, kaip stipriai persidengia abiejų blokų ekonominės erdvės.

Kuo labiau šalių ekonomikos tampa tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausomos, tuo pažeidžiamesnės jos darosi. Nors Turkija yra NATO narė, jos produktai puikuoja Rusijos prekybos centrų lentynose, o jos paplūdimiai tapo populiaria Viduržemio jūros saulės ištroškusių rusų atostogų vieta. Kaip jau minėta, kai 2015 m. pabaigoje Turkijos naikintuvas netoli sienos su Sirija numušė Rusijos bombonešį, Maskva uždraudė importuoti turkiškus vaisius bei daržoves ir pardavinėti poilsines keliones į Turkiją – vien šių vertė siekė 3,5 mlrd. JAV dolerių per metus. Panašiai ir Venesuelos režimas gali smerkti JAV kaip šalį, kuriai vadovauja „ekstremistinė Kukluksklano baltųjų viršenybės šalininkų grupuotė“, o Vašingtonas gali atsikirsti, kad Venesuelos lyderis Nicolásas Maduro yra „kraugerys diktatorius“, tačiau 2018 m. jų tarpusavio prekybos vertė siekė 24,2 mlrd. JAV dolerių – maždaug ketvirtadalį viso Venesuelos BVP. Mažai to, Venesuela turėjo 5,5 mlrd. dolerių vertės JAV akcijų ir kitų investicijų. Taigi ji buvo itin pažeidžiama ir labai nukentėjo, kai Vašingtonas įvedė naujas plataus masto sankcijas, ribojančias Venesuelos prieigą prie JAV finansų rinkų. Be abejo, korupcija ir prastas valdymas padarė didesnę žalą nei bet koks embargas, tačiau 2019 m. Venesuelos ekonomika susitraukė 35 proc., o infliacija pasiekė 20 tūkst. procentų.

Sankcijos ir embargas atspindėjo ir visuomenės nuotaikas bei judėjimus. Apartheido laikų Pietų Afrika, Izraelis, Pinocheto

Čilė: skirtingais laikotarpiais politiniai veikėjai gebėdavo taip paveikti visuomenės nuomonę, kad ji boikotuočių importą iš šių šalių, spautų savo vyriausybės ištraukti investicijas ir net reikala būtų nutraukti kultūrinius bei sportinius ryšius. Kartais tai turi poveikį – apartheido laikų Pietų Afrikos Respublikos ministras Pietas Koornhofas pripažino, jog „žaidimas ir sportas yra pakankamai galingi, kad sustiprintų politinius ir ekonominius santykius arba juos sužlugdytų“. Vis dėlto tikrasis bet kokių sankcijų poveikis yra jų ekonominės sąnaudos.

TAČIAU AR SANKCIJOS VEIKIA?

Tai padeda paaiškinti, kodėl valstybės, ypač turtingesnės arba turinčios tam tikrų paklausių išteklių, yra linkusios griebtis „ekonominės diplomatijos“ – dažnai šitaip sušvelnintai vadinami ekonominiai karai, kuriuose naudojamos sankcijos, boikotai ir manipuliacijos valiutomis. Tokiuose karuose išnaudojamos jų stipriosios pusės. Juose neva nebūna liejamas kraujas (nors, kaip aptariama 7 skyriuje, tikrieji nuostoliai gali būti katastrofiški). Atsižvelgiant į politines aplinkybes, jie gali būti vaizduojami kaip didvyriška kova arba nuvertinami kaip nuobodūs muitinės kontrolės ir procedūrų klausimas. Lieka tik vienas erziantis klausimas: ar sankcijos iš tikrųjų veikia?

Rusijai aneksavus Krymą, tai tapo valios kova: Maskvos „žalieji žmogeliukai“ prieš Vakarų sankcijas. Su invazija susijusiems asmenims buvo uždrausta keliauti į Vakarus, o jų turtas išaldytas. Su pačiu Krymu buvo nutraukta bet kokia prekyba. Dabar, praėjus septyneriems metams, virš Krymo vis dar plėvėsuoja Rusijos trispalvė.

Tuomet Maskva žengė dar toliau, per savo tarpininkus sukel-dama netiesioginį karą Donbaso pietryčiuose. Negalėdami arba

nenorėdami panaudoti karinės jėgos, Vakarai vėl ėmėsi sankcijų. Buvo apribotas dvejopos paskirties technologijų (kurios gali būti naudojamos ir civiliniams, ir kariniams tikslams) tiekimas, taip pat ilgalaikės bei vidutinės trukmės paskolos valstybiniams bankams ir parama Rusijos naftos ir dujų telkinių paieškai bei gavybai. Tačiau, man rašant šią knygą, šis bjaurus, mažo intensyvumo konfliktas vis dar tęsiasi.

Tai nereiškia, kad šios sankcijos neturėjo jokio poveikio. Tiesiog nepakankamai. Tarptautinio valiutos fondo duomenimis, 2014–2018 m. jos tik sulėtino Rusijos ekonomikos augimą po 0,2 proc. kasmet ir kainavo jai apie 1 trln. rublių (15 mlrd. JAV dolerių). Tai nebuvo niekniekis, tačiau jų nepakako, kad Vladimiras Putinas atsitrauktų – šis žingsnis jam būtų buvęs politiškai pražūtingas. Esmė ta, kad Krymas ir tam tikra prasme pati Ukraina Rusijai yra daug svarbesni nei Vakarams. Be to, lazda turi du galus: JT specialiojo pranešėjo duomenimis, dėl sankcijų ir Rusijos kontrsankcijų ES šalys per metus prarado po beveik 40 mlrd. JAV dolerių. Žinoma, santykinai tai daug mažesnė visos ES ekonomikos dalis, tačiau tai, kad šios priemonės Rusijai kainavo mažiau nei Europai, turėtų mus priversti susimąstyti. Šiaip ar taip, jei padėtis Putinui iš tiesų atrodytų beviltiška, jis galėtų dar labiau ją eskaluoti, kokiais nors senoviškais arba naujoviškais būdais išnaudodamas savo stipriąsias puses, pavyzdžiui: reikalauti už Ukrainą išpirkos, grasinant plataus masto invazija, arba rengti teroristinius išpuolius ir destruktivias kibernetines atakas, arba net nutraukti naftos ir dujų tiekimą prieš žiemos šalčius. Atsižvelgiant į visa tai, sunku nustatyti tą aukso viduriuką, kai ekonominės sankcijos būna pakankamai skausmingos, kad priverstų pakeisti politiką, bet ne tokios pražūtingos, kad paskatintų kitą pusę eskaluoti konfliktą.

Pagaliau sankcijos gali ir pabloginti padėtį. 1940–1941 m. amerikiečiai, britai, kinai ir olandai, reaguodami į Japonijos

agresiją Kinijoje ir Indokinijoje, uždraudė savo įmonėms parduoti Japonijai jai itin svarbius išteklius: naftą, geležį ir plieną. Tai, kas buvo sumanyta kaip įspėjimas ir atkirtis Japonijos militarizmui, tik paskatino ją žengti keliu, nuvedusiu į Perl Harborą. Japonijos nacionalistai embargą laikė įžeidimu, o blaivesnės galvos suprato, kokia pažeidžiama yra jų šalis, negalėdama pati užsitikrinti šių esminių pramonės išteklių. Strateginių planų rengėjai pasiūlė priemones, užtikrinsiančias prieigą prie šių gyvybiškai svarbių karo resursų, pavyzdžiui, Olandijos Rytų Indijos naftos telkinių, o tam, kaip jie puikiai suprato, reikėjo susiremti su JAV.

Tais atvejais, kai sankcijos vis dėlto veikia, dažniausiai jų tikslas būna pakankamai konkretus ir ribotas, kad kitai pusei būtų verta nusileisti. Priešingu atveju jos daugių daugiausia tiesiog išaldo situaciją, neleisdamos jai pablogėti, bet ir neišspręsdamos pagrindinės problemos. Kai per 1979 m. Irano revoliuciją minia įsiveržė į JAV ambasadą Teherane ir paėmė 52 įkaitus, Vašingtonas išaldė 12 mlrd. Irano užsienio aktyvų ir įvedė prekybos embargą. Praėjus kiek daugiau nei metams, įkaitai buvo paleisti, o sankcijos panaikintos. Tai geras rezultatas, o pagrindinė sėkmės priežastis buvo tai, kad Vašingtonas sugebėjo padaryti neproporcingai didelį spaudimą, palyginti su bet kokia įkaitų verte Irano revoliuciniam režimui, kita vertus, Teheranui buvo priimtina politinių nuolaidų kaina.

Sugretinkite tai su nesibaigiančia Irano branduolinės programos istorija. 1995 m. Jungtinės Valstijos ėmė taikyti Iranui sankcijas, siekdamos blokuoti jo branduolinę programą: Irano teiginiai, kad ši skirta tik civiliniams tikslams, neskambėjo itin rimtai ir įtikinamai. 2006 m. priėmus JT rezoliuciją, šios sankcijos tapo tarptautinės ir buvo išplėstos į visas sritis – nuo bankinių operacijų iki technologijų perdavimo. 2015–2016 m. laikinuoju susitarimu buvo panaikinta dauguma sankcijų mainais į ribotas Irano nuolaidas, tačiau 2018 m. JAV vėl jas įvedė – iš dalies dėl Teherano

avantiūrizmo Artimuosiuose Rytuose, iš dalies dėl nesiliaujančių įtarimų, kad jis tebesiekia karinės branduolinės galios (tiesą sakant, dar ir todėl, kad nenustygstanti Donaldo Trumpo administracija norėjo su kuo nors pakovoti).

Praėjus 25 metams, atlaikęs triuškinančias sankcijas ir embargus, dėl kurių prarado apie 100 mlrd. JAV dolerių pajamų iš naftos ir potencialių užsienio investicijų (o įvertinus antrines sąnaudas ir nuostolius – gal net penkis kartus daugiau), o infliacija dažnai viršijo 25 proc. per metus, Iranas ne mažiau aktyviai dalyvauja karinėse operacijose užsienyje, yra ne mažiau priešiškas Vakarų atžvilgiu ir, svarbiausia, yra ne mažiau pasiryžęs kurti branduolinį ginklą, kurį laiko vieninteliu tikru savo nacionalinio saugumo garantu. Irano branduolinė programa patyrė rimtų nesėkmių, o didžioji dalis jos įrenginių buvo išardyta, kad būtų pasiektas 2016 m. susitarimas. Tačiau tai, kas buvo išardyta, galima vėl surinkti, be to, Tarptautinės atominės energijos agentūros duomenimis, 2020 m. Iranas beveik patrigubino savo prisodrinto urano atsargas ir gali jį prisodrinti iki 60 proc.: tai gerokai daugiau nei 4 proc. prisodrinimo lygis, reikalingas branduoliniams elektrinėms, daugiau nei 20 proc. lygis, reikalingas medicininiam izotopams, ir yra beveik toks pat, kokio reikia atominei bombai.

Regis, tiesa yra ta, kad sankcijos gali pakenkti šaliai, bet retai kada ją parklupdo. Tai ypač pasakytina apie autoritarines valstybes, paprastai galinčias atlaikyti daug didesnę ekonominę smūgį. Jos tiesiog perkelia jį savo gyventojams, slopindamos bet kokią dėl to kylantį nepasitenkinimą ar net panaudodamos jį karingam nacionalizmui skatinti. Kai pagrindiniams Putino bičiuliams po Krymo aneksijos buvo pritaikytos asmeninės sankcijos, jų nuostolius padengė Rusijos iždas. Pasakiškai turtingiems rusų oligarchams, kurių didžioji dalis turto dažnai ir taip būna pavogta iš Rusijos žmonių, kaip kompensacija buvo išmokėti pinigai,

kurie kitu atveju galėjo būti skirti visuomenės sveikatos apsaugai ar švietimui. Tuo pat metu valstybinė žiniasklaida sankcijas pristatė kaip tariamos Vakarų „rusofobijos“ įrodymą, patvirtinantį naująjį Putino naratyvą, kad jo šalis turinti būti kaip tvirtovė, drausminga ir vieninga, siekdama pasipriešinti neteisėtam užsienio kišimuisi. O blogiausia yra tai, kad Vakarai patys tą suprantą. Vienas britų diplomatas kitą dieną po to, kai pasakė puikią ir įtikinamą sankcijas Rusijai dėl jos įvykdytos Krymo aneksijos pagrindžiančią viešą kalbą, privačiai man prisipažino: „Žinoma, jos nepakeis esamos padėties. Tačiau politikai nori kažką daryti, o tai jau yra šis tas. Sankcijos yra... viešos, paprastos ir aiškos. Vyriausybė turi galimybę pasirodyti griežta.“

Tai yra niekis, palyginti su Šiaurės Korėjos padėtimi. Nuo šeštojo praėjusio amžiaus dešimtmečio jai taikomos vienos ar kitokios JAV sankcijos, o nuo 2006 m. – ir JT bei ES sankcijos. Tačiau jos vadovai, regis, yra pasirengę priešintis iki paskutinio eilinio šiaurės korėjiečio. Daugiau kaip 40 proc. šiaurės korėjiečių kenčia nuo maisto stygiaus, tačiau, pasinaudodama aplinkiniais keliais, kontrabandine prekyba, organizuotu nusikalstamumu (apie kurį rašoma 6 skyriuje) ir žiauriomis represijomis prieš gyventojus, valstybė kažkaip išgyvena, o jos vadovai klesti. Kai kuriais vertinimais, ankstesnis „aukščiausiasis vadovas“ Kim Jong-ilas per metus išleisdavo beveik 1 mln. JAV dolerių kontrabanda įvežamam konjakui sau ir savo bičiuliams. Jo sūnus Kim Jong-unas mėgaujasi savo prabangia 200 pėdų ilgio ir 8 mln. JAV dolerių vertės jachta, kurią jo draugas JAV krepšininkas Dennisas Rodmanas apibūdino kaip „kelto ir Disnėjaus laivo hibridą“. Jei alternatyva yra mirtis, kalėjimas arba bejėgiškumas, tuomet padarysi viską, ką gali, kad išliktum valdžioje.

Dauguma tarptautinių sankcijų sėkmės istorijų labiau susijusios su regimybe, o ne su tikrove. Skurdesnių šalių režimai gali

šiek tiek pakeisti savo elgesį, kad patenkintų Vakarus, bet jie mėgins rasti spragų. 2009 m. JAV įvedė sankcijas Hondūrai, kai per karinį perversmą buvo nuversta Manuelio Zelayos Liberalų partijos vyriausybė. Po penkių mėnesių, įvykus rinkimams, sankcijos buvo panaikintos. Tai gali atrodyti kaip sėkmė, tačiau rinkimus laimėjo reaktionierius Porfirio Lobo Sosa, armijos generolų remiamas kandidatas, o Zelayai neleista užginčyti abejotinų rezultatų. Panaši istorija įvyko ir Centrinės Afrikos Respublikoje. 2003 m. François Bozizé įvykdė perversmą, o šaliai buvo pritaikytos sankcijos, trukusios iki 2005 m., kai jis surengė rinkimus ir pats save išrinko. Anaip tol negalima teigti, kad sankcijos yra visiškai nenaudingos: jos viešai ir akivaizdžiai išreiškia politinį nepritarimą, jos gali būti pritaikytos konkrečioms asmenims, ypač susijusiems su piktnaudžiavimu, jos pridaro režimui nuostolių. Sankcijos yra viena iš geopolitinių poveikio priemonių. Tačiau jų vertė pati savaime yra abejotina, o ryšys tarp ekonominės ir politinės galios yra sudėtingesnis, nei mano kai kurie sankcijų šalininkai.

Iš tiesų jos sudaro tik dalį ekonominio karo arsenalo. Kitame spektro gale rikiuojasi tokios „ekonominio partizaninio karo“ priemonės kaip kibernetinės atakos, manipuliacijos valiuta, šalies užtvindymas padirbtais pinigais ir kitos paslepiamos arba paneigiamos nešvarios gudrybės. Jomis nebūtinai siekiama sunaikinti priešą – greičiau susilpninti, įsiutinti, demoralizuoti arba išmušti iš vėžių nesuskaičiuojamais smulkiais kirčiais ir dūriais. Pavyzdžiui, 2020 m. gegužę Irano programišiai, kaip įtariama, nesėkmingai atakavo Izraelio vandens valymo įrenginius. Kitą dieną kibernetinė ataka išjungė sistemas, reguliuojančias transporto srautus į Irano Šahido Radžei uostą ir iš jo. Kilo didžiulis chaosas, šimtai vilkikų įstrigo spūstyse neprivažiavę uosto, o konteineriniai laivai buvo priversti dreifuoti atviroje jūroje. Kelioms dienoms sutriko visa Irano jūrų prekyba. Izraelis,

žinoma, neigė prikišęs rankas, tačiau tai darė gudriai primerkęs akį, kad Teheranas suprastų įspėjimą.

JAV HEGEMONIJOS PABAIGA

Atviro imperializmo amžius iš esmės jau praeityje, net ir kalbant apie ekonominį karą. Vietoj to turime neformalias imperijas: XXI a. galios perleidimas pasireiškia pastangomis pasitelkti ištisas valstybių vadovybes, naudojant pragaištingą korupcijos, įtakos, pažadų ir gudrybių mišinį, dažnai papildytą tiesioginiu ekonominiu poveikiu.

Atrodytų, kad Vašingtonas savo rankose turi visas kortas ne tik dėl ekonomikos dydžio (ji yra didesnė nei visos Europos Sąjungos), bet ir dėl lemiamos padėties pasaulio finansų sistemoje. SWIFT yra pasaulinis tinklas, leidžiantis bankams vienas kitam pervesti pinigus (faktiškai net ne pinigus, o mokėjimo nurodymus). Nors šis tinklas įsikūręs Belgijoje, daugėja įrodymų, kad JAV nacionalinė saugumo agentūra stebi jame vykstančias perlaidas, be to, Vašingtonas ir anksčiau darė jam poveikį. 2012 m. SWIFT pasidavė JAV spaudimui ir atjungė daugumą Irano bankų, taip pat sulaukia nuolatinių raginimų tą patį padaryti su Rusija. Be to, daugiau kaip 60 proc. visų valstybių rezervų yra doleriais, o pasaulio finansų sistemos kertiniai akmenys yra JAV doleriu paremta tarptautinės tarpuskaitos (kliringo) sistema ir Federalinė rezervų sistema. Pastaroji yra ne tik Vašingtone įsikūręs JAV centrinis bankas, bet ir labai svarbus pasaulinis likvidumo šaltinis krizės atveju, taip pat tam tikras seifas (kalbant metaforiškai, nes šiais laikais beveik visi pinigai yra virtuali prekė, tam tikra dvejetainė vienetų ir nulių konfigūracija), kuriame savo atsargas laiko ir daugybė kitų vyriausybių bei finansų institucijų.

XXI a. Vašingtonas vis dažniau mėgina pasinaudoti šia išskirtine padėtimi savo naudai. Jis ne tik vienašališkai taiko embargą, bet ir naudoja antrines sankcijas, užkertančias kelią patekti į pačią pasaulinę finansų sistemą. Netekę prieigos prie dolerių tarpuskaitys sistemos, bankai nebegali dirbti taip, kaip buvo įpratę, o įmonės ir valstybės vargiai gali padidinti turimą kapitalą. Taikiniais paprastai virsta priešai, bet ir sąjungininkai nenoromis būna įtraukiami į Vašingtono ekonominius karus.

Taip, JAV elgiasi kaip imperija, bet turime vėl užduoti esminį klausimą: ar tai veikia? Pasirodo, finansinė galia nėra tas pats, kas karinė galia. Šalys, norinčios susimokėti už autonomijos privilegijų arba nematančios kitos alternatyvos, gali neutralizuoti tokią grubią ekonominę galią. Būtent dėl šios priežasties Rusija ir Kinija dėjo dideles pastangas, kad atsietų nuo dolerio savo ekonomiką. Pavyzdžiui, nuo 2017 iki 2020 m. Maskvos turimi JAV išdo vertybiniai popieriai – iš esmės JAV valstybės skola – sumažėjo nuo 105 mlrd. iki 3,8 mlrd. JAV dolerių. Rusija taip pat įsteigė SPFS – savąją SWIFT alternatyvą. Nors kol kas tai yra gana ribota ir kraštutinė priemonė, tačiau, besijungdama su Kinijos tarpvalstybinių tarpbankinių mokėjimų sistema ir kitomis alternatyvų turėti norinčiomis šalimis, ji pradeda mažinti ankstesnę SWIFT viršenybę. Beje, 2019 m. Vokietija, Prancūzija ir Jungtinė Karalystė taip pat įsteigė ribotą savo pačių alternatyvą INSTEX, siekdamas sudaryti sąlygas ne doleriais paremtai prekybai su Iranu ir apeiti Vašingtono pastangas priversti Europos šalis laikytis JAV sankcijų.

Be to, kaip ir tikrame kare, pradėti tokį tiesioginį ekonominį puolimą yra rizikinga. Šiame globalios prekybos ir finansų amžiuje, kai visas pasaulis supančiotas tiekimo grandinėmis ir daugiašaliais konsorciūmais, tai tapo daug pavojingiau – visiems šio karo dalyviams. Valdant Donaldui Trumpui, JAV įsitraukė į permainingą prekybos karą su Kinija. Iki 2020 m. pradžios

Vašingtonas buvo įvedęs muitus daugiau kaip 360 mlrd. JAV dolerių vertės kiniškoms prekėms – nuo televizorių iki automobilių dalių, o Pekinas atsakė panašiais muitais daugiau kaip 110 mlrd. JAV dolerių vertės amerikietiškomis prekėms. Kas iš tikrųjų už tai moka? Daugeliu atvejų – vartotojas, taip pat dažnai ir kitos šalys, susijusios tomis pačiomis tiekimo grandinėmis.

Šiuo metu, praėjus vos keliems Joe Bideno prezidentavimo mėnesiams, vis dar neaišku, ar kinai bus pasirengę padaryti tam tikrų nuolaidų, ypač dėl intelektinės nuosavybės. Tai labai svarbus klausimas, atsižvelgiant į jų polinkį, jei kalbėsime atvirai, tiesiog vogti kitų projektus ir inovacijas. Jeigu jie tai padarys, galėsime tai laikyti sąlygine JAV pergale, tačiau tai bus brangiai kainuojanti pergalė – dėl jos nukentės daugelis, be to, ji pakenks Vašingtono statusui pasaulyje.

NAUJIEJI IMPERIALISTAI?

Seniau buvo visuotinai laikomasi nuomonės, kad turtingos demokratinės valstybės gali ekonominėmis priemonėmis sutramdyti nedorus despotus. Tai nebūtinai turi reikšti sankcijas: Vokietija tikėjo, kad *Wandel durch Handel*, t. y. pokyčiai per prekybą, privers posovietinę Rusiją reformuotis ir atsisakyti autoritarizmo, nes ji labiau įsitrauks į Vakarų ekonomiką. Atrodo, kad tai yra klaidingas kelias. Ne tik todėl, kad autokratai patys gali naudoti prekybą kaip ginklą, bet ir todėl, kad atviros sankcijos yra labai neefektyvus instrumentas. Jos neabejotinai gali susilpninti šalį konkurentę ir prisidėti prie jos laipsniško nuosmukio. Klasikinis pavyzdys būtų lėtas Sovietų Sąjungos žlugimas, kurį pirmiausia lėmė jos pačios ekonominis neefektyvumas, bet dar labiau paskatino spaudimas neatsilikti nuo JAV ginklavimosi varžybose ir užtvirta prieiga prie šiuolaikinių

technologijų bei investicinio kapitalo. Šiuo atveju tai suveikė, nes SSRS šiaip ar taip merdėjo – ir vis dėlto tai vos neprivedė Amerikos prie bankroto.

Taigi naujausia visuotinai priimta nuomonė yra ta, kad naujas ekonominio karo modelis leidžia iškilti naujam imperiniam hegemonui – Kinijai, turtingai, ambicingai, vis dažniau besidairančiai už savo sienų ir norinčiai užimti svarbią vietą pasaulyje. Daugelis perdėtai pabrėžia tariamus ypatingus Kinijos komunistų partijos pranašumus: jos pagarsėjusį gebėjimą mąstyti ir planuoti dešimtmečiais ir kartomis, o ne tik artimiausiu rinkimų ciklu, jos gudrią diplomatiją ir beatodairišką cinizmą. Sunku neįtarti, kad tai daugiau atskleidžia apie Vakarų stereotipus. Liūdna tiesa veikiausiai yra ta, kad, neskaitant kraujomaišiško Kinijos stambiojo verslo ir valdžios tarpusavio ryšio, tikrieji Pekino pranašumai yra užsienio šalių godumas, trumparegiškumas ir naivumas.

Patys kinai savo užmojams negaili pinigų. Pavyzdžiui, „Juostos ir kelio“ iniciatyva yra be galo ambicinga infrastruktūros programa, kuria siekiama sujungti Kiniją su viso pasaulio rinkomis ir kuri iki 2028 m. gali kainuoti daugiau nei 1 trln. JAV dolerių. Statydama uostus ir elektrines Afrikoje, tiesdama kelius ir geležinkelius visoje Eurazijoje ir netgi rengdama „ledinio šilko kelio“ laivybos maršrutus šiaurinėmis jūromis, kol klimato kaita tirpdo jiems kelią, ji, žinoma, tuo pat metu mėgina nusipirkti draugų ir daryti įtaką žmonėms.

JAV ir kitos didelės valstybės, tokios kaip Australija, Indija ir Japonija, turinčios ypatingą pagrindą nerimauti dėl stiprėjančio Pekino veržlumo, vadina tai „ekonominiu imperializmu“. Vis dėlto daugeliui šio jauko sunku atsakyti. Kinai siūlo daug pinigų ir nekelia – bent jau iš pradžių – jokių sudėtingų sąlygų: jokių šventeiviškų reikalavimų, kad jų partneriai būtų demokratiški ar skaidrūs, jokių antikorupcinių priemonių, kurios neleistų vietiniams galiūnams pasiglemžti savo dalies. Tokio elgesio stiprybę

lemia ne rūstus žvilgsnis ir lazda, o šypsena ir dosni, grynųjų kupina ranka.

Nes sąlygų, žinoma, esama. Kartais atrodo, kad Pekinas dosnumu siekia įvilioti kitas šalis į skolų spąstus. Akivaizdus pavyzdys – Šri Lankos Magampuros Mahindos Radžapakso uostas, kurio projektas nuo pat pradžių atrodė nuostolingas. Kai Šri Lanka kreipėsi į Pekiną dėl paskolos, šis mielai sutiko ją suteikti su sąlyga, kad pagrindinė statybų vykdytoja bus Kinijos bendrovė, o joje dirbs kinų darbininkai. Iš tikrųjų dauguma Šri Lankos iš Kinijos pasiskolintų milijardų tiesiog grįžo atgal į Kiniją. Mažai kas tikėjosi, kad uostas bus konkurencingas, ir pradėjęs veikti 2010 m. jis patyrė vis daugiau nuostolių. 2017 m. uostas 99 metams buvo išnuomotas Kinijai mainais į dar didesnės skolos nurašymą. Daugybė užsienio analitikų stebėjosi, kodėl Pekinas nori perimti nuostolingai veikiančią uostą. Nebent tai būtų platesnės strateginės darbotvarkės dalis.

Galbūt kinai mano, jog gali iš to padaryti sėkmingą verslą, nors šrilankiečiai to padaryti nesugebėjo. Juk 2016 m. Kinijos bendrovė „Ocean Shipping Company“ perėmė sunkumų kamuojamą Graikijos Pirėjo uostą ir pavertė jį antru pagal dydį Viduržemio jūros regiono laivybos centru. Šiaip ar taip, dar prieš COVID-19 sukrečiant pasaulio ekonomiką ir apverčiant geopolitinę šachmatų lentą, būta įtarimų, kad kinai, kaip ir kiti ankstesni imperatoriškų užmojų turėję hegemonai, susiduria su tam tikrais tokio pobūdžio projekto apribojimais, nes remiasi prielaida, kad valstybės galima nusipirkti, o ne tik išsinuomoti. Daugybė „Juostos ir kelio“ iniciatyvos projektų liko neužbaigti, buvo neproduktyvūs arba žlugo iššvaisčius pinigus. Anksčiau noriai bendradarbiaavę partneriai ėmė dvejoti. Milijardų vertės projektai – nuo šilumininių jėgainių Pakistane iki oro uosto Siera Leonėje, nuo uosto Mianmare iki autostrados Bangladeše – buvo nutraukti arba apriboti. Netgi iš pirmo žvilgsnio sėkmingi projektai, pavyzdžiui,

nauja geležinkelio magistralė tarp Kinijos ir Europos, gyvuoja tik dėl Pekino subsidijų.

Tikėtina, kad ir jų mažės, nes patys kinai, regis, abejoja savo strategija. Kadaise nenumaldomai augusios Kinijos užsienio investicijos jau prieš koronaviruso epidemiją ėmė lėtėti. Vis daugiau šalių, į kurias Pekinas ketina įkelti koją, reikalauja tinkamų ir ilgalaikių investicijų, o ne tik paskolų. Skolinti pinigai, kurie iš esmės grįžta atgal į Kiniją, kaip Šri Lankos uosto projekto atveju, yra vienas dalykas, tačiau rimtos ilgalaikės investicijos apkrautų net sparčiai augančią Pekino ekonomiką. Dar 2018 m. Kinijos valstybės tarybos Plėtros tyrimų centro vadovo pavaduotojas pripažino, kad jau tuo metu „Juostos ir kelio“ iniciatyvos programai trūko 500 mlrd. JAV dolerių.

Be to, ką visa tai iš tikrųjų atnešė Kinijai? Žinoma, vienur uostą, kitur gamyklą, bet tai neabejotinai galėjo būti pasiekta veikiant ir pagal natūralius rinkos dėsnius. Oficialų Pekino, kaip „tikrosios“ Kinijos sostinės, pripažinimą? Tai gana lengva sąlyga ne Azijos šalims, kurios ir taip gali palaikyti diplomatinius santykius su Taivanu kitais būdais. Galima teigti, kad kinai pradeda suvokti tai, ką savo laiku patyrė amerikiečiai, sovietai, prancūzai, britai ir net romėnai: imperijos yra brangus malonumas, ir nors jos kuriamos siekiant sutelkti galią ir iš to gauti daugiau naudos, dažniausiai jas sugriauna tariaimi jų pavaldiniai. Žinoma, tai nereikia, kad niekas nemėgsta ir nevertina gyvenimo imperijoje. Veikiausiai tai reiškia, kad šis procesas imperialistams dažnai baigiasi ne taip nuspėjamai ir palankiai. Tikriausiai kur kas naudingesnė, visa apimanti ir ekonomiškai efektyvesnė imperializmo forma yra ne užkariavimas, o ekonominis pavergimas. Priverskite kitą šalį trokšti jūsų prekių ir kapitalo. Suteikite politiniams ir verslo lyderiams, nuomonės formuotojams ir madų kūrėjams savanaudiškų priežasčių sekti jūsų pavyzdžiu. Galbūt, kaip pamatysime kitame skyriuje, lobistas, investuotojas, nuomonės

formuotojas ir papirkinėtojas iš tiesų pakeitė pirmos kartos imperializmo užkariautojus, o gal net ir trumpai gyvavusio antros kartos imperializmo sankcijas bei megaprojektus?

NORITE SUŽINOTI DAUGIAU?

Šiandien galima rasti nemažai literatūros apie sankcijas ir ekonominį karą, tačiau didžioji jos dalis yra gana šališka. Roberto Blackwillio „War by Other Means: Geoeconomics and Statecraft“ (*Harvard UP*, 2016 m.) išlieka standartu, o Meghan O’Sullivan „Shrewd Sanctions: Economic Statecraft in an Age of Global Terrorism“ (*Brookings*, 2002 m.), nors ir siauresnės apimties, pateikia nemažai įdomių teiginių. Kaip ir dauguma rinkinių, Mikaelio Wigellio, Söreno Scholvino ir Mikos Aaltolos „Geoeconomics and Power Politics in the 21st Century“ (*Routledge*, 2020 m.) yra nevienareikšmiškas, tačiau turi keletą puikių skyrių. Konkrečiai apie Kiniją verta perskaityti Williamo Norriso „Chinese Economic Statecraft: Commercial Actors, Grand Strategy, and State Control“ (*Cornell UP*, 2016 m.) ir Bruno Macaeso „Belt and Road: A Chinese World Order“ (*Hurst*, 2018 m.).